

Rusya'nın Deniz Hukuku Bağlamında Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nda Ukrayna'ya Karşı Uluslararası Hukuk İhlalleri^(*)

Russia's Violations of International Law against Ukraine in the Sea of Azov and the Kerch Strait in the Context of the Law of the Sea

Dr. Öğr. Üyesi F. Şeyda TÜRKAY KAHRAMAN^(**)

Öz

Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında Kerç Boğazı'ndan gemilerin geçişinin ve Azak Denizi'nin hukuki statüsünün düzenlediği 2003 tarihli Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın Kullanımına İlişkin İşbirliği Antlaşması mevcuttur. Ukrayna'ya ait Kırım'ın Rusya Federasyonu tarafından ilhak edilmesinin ardından 2018 yılında Kerç Boğazı'ndan geçişe ilişkin Rusya ve Ukrayna arasında bir olay meydana gelmiştir. Söz konusu olayda Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması olmasına rağmen, Kırım'ı çevreleyen deniz alanının Rusya'nın karasularını oluşturduğunu ve Rusya tarafından Antlaşma'nın tek tarafı olarak uygulamamasının yanı sıra Rusya'nın Ukrayna'ya ait savaş gemilerine el koyması uyuşmazlık konularını oluşturmaktadır. Kerç Boğazı krizi deniz hukuku kapsamında değerlendirilmiştir. Deniz hukukuna ilişkin hukuk kurallarının uygulanması gerektiği ve bu kapsamda Rusya'nın Ukrayna'ya ait savaş gemilerinin yargı bağımsızlığına sahip olduğuna ve Rusya'nın eylemlerinin deniz hukukuna ilişkin kuralları ihlal ettiği belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Azak Denizi, Kerç Boğazı, Uluslararası Hukuk, Deniz Hukuku, Uyuşmazlık.

(*) Araştırma Makalesi / Makale Geliş Tarihi: 01.05.2022 - Makale Kabul Tarihi: 31.10.2022
DOI: 10.56701/shd.1111849

(**) Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Devletler Hukuku Anabilim Dalı, Çankırı - Türkiye
E-posta: fkahraman@karatekin.edu.tr
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-6169-9420>

Abstract

There is an Agreement between the Russian Federation and Ukraine on Cooperation in the Use of the Sea of Azov and the Kerch Strait in 2003, regulating the navigation of ships through the Kerch Strait and the legal status of the Sea of Azov. An incident occurred between Russia and Ukraine regarding the navigation through the Kerch Strait after the the Crimea which is belonging to Ukraine was annexed by the Russian Federation. In this case, the Russian Federation's territorial area surrounding Crimea constitutes Russian territorial waters, the failure to unilaterally implement the 2003 Co-operation Agreement and to seize Ukrainian military vessels and to take ships to Russia's port are the subjects of dispute. The violations set out in this study were examined in the context of that the conflict between the Russian Federation and Ukraine took place in peacetime. The Kerch Strait crisis has been evaluated under the law of the sea. It is stated that the rules of law regarding the law of the sea should be applied, and in this context, warships belonging to Ukraine have immunity from jurisdiction and Russia's actions violate the rules of the law of the sea.

Keywords

Sea of Azov, Kerch Strait, International Law, Law of the Sea, Dispute.

GİRİŞ

Ukrayna'nın Odessa limanından Mariupol limanına gitmek üzere 25 Kasım 2018 Pazar günü yola çıkan 3 Ukrayna savaş gemisine Rusya'ya ait olan karasularını ihlal ettiği gerekçesiyle Azak Denizi'ne Karadeniz'den girişi sağlayan Kerç Boğazı yakınlarında bulunan Rusya'ya ait savaş gemileri müdahale etmiştir. Ukrayna, kendisine ait gemilerin Azak Denizi'ndeki hareketinin uluslararası hukuk kurallarına ve iki ülke arasındaki Azak Denizi'nin ortak kullanımını düzenleyen 2003 tarihli Azak Denizi ve Kerç Boğazının Kullanımına İlişkin İşbirliği Antlaşması'na uygun olduğunu savunmuştur.

Kırım'ın Rusya Federasyonu tarafından ilhak edilmesiyle Ukrayna ve Rusya arasında yürürlükte olan ve Azak Denizi'ne ulaşımın sağlandığı tek su yolu olan Kerç Boğazı'ndan geçişin düzenlendiği 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nın Rusya tarafından tek taraflı şekilde uygulanmaması bazı tartışmaları gündeme getirmiştir. Kırım'ın Rusya tarafından uluslararası hukuka aykırı şekilde ilhak edilmesiyle Kırım'ı çevreleyen karasularının hangi devletin deniz ülkesini oluşturduğuna ilişkin bir belirsizlik ortaya çıkmıştır. Ukrayna'nın Rusya ile silahlı çatışma halinde olması ise barış zamanı uygulanan deniz hukuku kurallarından ziyade uluslararası silahlı çatışmalar hukuku kurallarının uygulanabileceğine ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Çalışmada öncelikle Kerç Boğazı krizine neden olan olaya değinildikten sonra Kerç Boğazı'ndan geçişe ilişkin uyuşmazlığın tarafı olan Rusya ve Ukrayna'nın ileri sürdüğü uluslararası hukuk ihlalleri bağlamındaki iddiaları kısaca belirtilmiştir. Uyuşmazlığın tarafı olan devletlerin taraf oldukları ikili bir antlaşma olan 2003 tarihli Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın Kullanımına İlişkin

İşbirliği Antlaşması hükümlerine genel hatlarıyla yer verilerek, tarafların iddiaları öncelikle söz konusu Antlaşma bağlamında değerlendirilmektedir. Rusya'nın iddiası 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nın kendisi bakımından tek taraflı olarak askıya alındığını da içermektedir. Bu bakımdan Kerç Boğazı'na deniz hukuku bağlamında tanınan statünün olasılıklarla tartışılıp belirlenmesinin ardından, Ukrayna'ya ait savaş gemilerine Rusya'nın müdahalesi savaş gemilerinin sahip olduğu mutlak dokunulmazlık ve tam yargı bağımsızlığına ilişkin kurallar kapsamında Rusya'nın ihlalleri incelenmektedir.

I. KERÇ BOĞAZI KRİZİ VE BU KRİZE NEDEN OLAN OLAY

Azak Denizi, Kerç Boğazı ile Karadeniz'e bağlanan küçük ve sığ bir denizdir.¹ Kerç Boğazı, Rusya ve Ukrayna bakımından büyük bir öneme sahiptir. Kerç Boğazı, Azak Denizi ile Karadeniz arasındaki tek bağlantı yeridir.² Azak Denizi ve Kerç Boğazı 2003 tarihli Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın Kullanımında İşbirliği Antlaşması (2003 tarihli İşbirliği Antlaşması) ile Ukrayna ve Rusya'nın ortak suları olarak belirlenmiştir.³ Rusya'nın Kırım yarımadasını 2014 yılında ilhak etmesi ile Rusya Kerç Boğazı'nın kontrolünün kendisine geçtiğini iddia etmiştir.⁴

Mariupol limanında konuşlanmış varlıklarını güçlendirmek için 23 Kasım 2018'de, üç Ukrayna Donanma gemisi Ukrayna'nın Odessa limanından Mariupol limanına ulaşmak amacıyla Kerç Boğazı'ndan Azak Denizi'ne geçmeye çalışmıştır.⁵ Ukrayna donanma grubu komutanı 24 Kasım'da Rus makamları tarafından Kerç Boğazı bölgesindeki seyrüseferin kapatılması hakkında bilgilendirilmiştir. Ukrayna deniz birliği 25 Kasım'da Kerç Boğazı'ndan geçiş için Rus deniz kontrol hizmetlerinden talepte bulunmuştur.⁶ Ukrayna donanmasına ait iki Gyurza-M sınıfı

¹ Azak Denizi 340 kilometre uzunluğunda, 135 kilometre genişliğinde olup, 37.600 kilometrekare alana sahiptir. En derin yeri 14 metre olan Azak Denizi dünyadaki en sığ denizdir, Sea of Azov, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/summary/Sea-of-Azov> (e.t.23.09.2022).

² Valentin J. Schatz and Dmytro Koval, "Ukraine v. Russia: Passage through Kerch Strait and the Sea of Azov, Part I: The Legal Status of Kerch Strait and the Sea of Azov", *Völkerrechtsblog*, 2018, <https://voelkerrechtsblog.org/ukraine-v-russia-passage-through-kerch-strait-and-the-sea-of-azov/> (e.t.15.03.2021).

³ Valentin J. Schatz and Dmytro Koval, Agreement Between the Russian Federation and Ukraine on Cooperation in the Use of the Sea of Azov and the Kerch Strait, Unofficial Translation, <https://www.jura.uni-hamburg.de/die-fakultaet/professuren/proelss/dateien-valentin/agreement-sea-of-azov> (e.t.10.03.2021).

⁴ Vladimir Socor, Azov Sea, Kerch Strait: Evolution of Their Purported Legal Status (Part Two), *Eurasia Daily Monitor* Volume: 15, Issue: 171, 2018, <https://jamestown.org/program/azov-sea-kerch-strait-evolution-of-their-purported-legal-status-part-two/> (e.t.02.03.2021).

⁵ Valentin J. Schatz and Dmytro Koval, "Russia's Annexation of Crimea and the Passage of Ships Through Kerch Strait: A Law of the Sea Perspective," *Ocean Development & International Law*, Volume: 50, Number: 2-3, 2019, s.276.

⁶ Address of Ukraine's Ambassador to UN Security Council on Kerch Strait Incident, *Kyiv Post*, 2018, <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/address-of-ukraine-to-the-un-security-council-on-kerch-strait-incident-html> (e.t.02.03.2021).

topçu botu olan Berdyansk ve Nikopol ve bir römorkör olan *Yany Kapu*'dan oluşan üç savaş gemisi Karadeniz'den Azak Denizi'ne girmeye çalışmıştır.⁷ Rusya'nın ilhak ettiği Kırım yarımadasının karasuları açıklarında Kerç Boğazı yakınlarında Rus sahil güvenlik teknesi, Ukrayna'ya ait römorkörün güvertesine çarparak geçişi engellemiştir.⁸ Ukrayna gemileri seferlerine devam etmeye çalışmışlarsa da, Rusya, Kerç Boğazı'nın üzerine inşa ettiği 12 millik köprüünün altına girişin önüne boylamasına bir yük gemisi yerleştirerek Azak Denizi'ne girişi engellemiştir.⁹ Ukrayna gemilerinin Karadeniz yönüne dönerek uzaklaşmaları nedeniyle Rusya'ya ait gemiler, Ukrayna'ya ait topçu savaş gemilerine ateş açmıştır. Altı Ukraynalı asker yaralanmış, 3 Ukrayna donanma gemisine el konulmuş ve 23 kişilik mürettebat gözaltına alınmıştır.¹⁰ Rusya, 26 Kasım'da Kerç Boğazı'ndan geçişi yeniden açmadan önce seyrüseferi geçici olarak Rus olmayan gemi trafiğine kapatmıştır.¹¹

Kerç Boğazı'nın etrafındaki kara alanı ve Boğaz'daki sular, boğazın doğu tarafında Rusya'nın ve batı tarafında Rus işgali altındaki Kırım'ın dolayısıyla Ukrayna karasularının bir parçasıdır.¹² Rusya ve Ukrayna tarafının verdiği koordinatlara göre, Ukrayna'ya ait gemiler Kırım karasularında bulunmaktaydı.¹³ Kerç Boğazı olayının temelinde bulunan hukuki sorun, Kırım'ın Rusya Federasyonu tarafından işgal edilmesinde bulunmaktadır.¹⁴ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 68/262 sayılı Kararı'na göre, Mart 2014'te Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde düzenlenen referandumun geçerli değildir ve Rusya Federasyonu'nun "işgalci güç" olduğu belirtilmektedir.¹⁵ Kırım'ın ilhakı konusu tartışmalı olsa da Kırım'ın Rusya tarafından iş-

⁷ Rusya ve Ukrayna arasında Kerç Boğazı gerilimi tırmanıyor, Deutsche Welle Türkçe, 2018, <https://www.dw.com/tr/rusya-ve-ukrayna-aras%C4%B1nda-ker%C3%A7-bo%C4%9Faz%C4%B1-gerilimi-t%C4%B1rman%C4%B1yor/a-46448991> (e.t.03.03.2021).

⁸ James Kraska, The Kerch Strait Incident: Law of the Sea or Law of Naval Warfare?, Ejiltalk, 2018, s.1, <https://www.ejiltalk.org/the-kerch-strait-incident-law-of-the-sea-or-law-of-naval-warfare/> (e.t.07.03.2021).

⁹ Tensions Between Ukraine and Russia Boil Over in Sea of Azov as Chances for War Escalate, The Drive, 2018, <http://www.thedrive.com/the-war-zone/25101/tensions-betweenukraine-and-russia-boil-over-in-sea-of-azov-as-chances-for-war-escalate> (e.t.15.12.2021).

¹⁰ Ukraine Says Counterintelligence Officer Wounded in Sunday's Russia Clash, Reuters, 2018, <https://in.reuters.com/article/ukraine-crisis-russia-sbu/ukraine-sayscounterintelligence-officer-wounded-in-sundays-russia-clash-idINKCN1NW0PZ> (e.t.10.12.2021).

¹¹ Mathieu Boulegue, "In Sea of Azov Russia again tests its strength," Chatham House, 2018, <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/sea-azov-russia-again-tests-itsstrength> (e.t.12.12.2021).

¹² Kraska, s.2.

¹³ Michael Cruickshank, "Investigating the Kerch Strait Incident," Bellingcat, 2018, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2018/11/30/investigating-the-kerch-straitincident/>(accessed); Himanil Raina, Legal Aspects of the 25th November, 2018 Kerch Strait Incident, National Maritime Foundation, 2018, s.6.

¹⁴ Alexander Lott, "The Passage Regimes of the Kerch Strait-To Each Their Own?," Ocean Development & International Law, Volume: 52, Number: 1, 2021, s.70.

¹⁵ United Nations General Assembly Resolution 68/262, A/RES68/262, April 1, 2014, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262 (e.t.12.12.2021).; Raina, s.6.

gal edilmiş olduğu yönündeki baskın görüş desteklenmektedir.¹⁶ Rusya Federasyonu ve Ukrayna tarafından Sürekli Hakemlik Mahkemesi'nde¹⁷ (*International Court of Arbitration*) Kerç Boğazı'ndan geçişin barış zamanı gerçekleştiği belirtilmiştir.¹⁸

Ukrayna ve Rusya Federasyonu'nun 25 Kasım 2018 tarihinde ve sonrasında gerçekleşen olaylara ilişkin öne sürdükleri iddialar birbirinden farklıdır. Bu nedenle öncelikle tarafların yapmış olduğu resmi açıklamalar dikkate alınarak öne sürülen iddiaların incelenmesi gereklidir.

II. KERÇ BOĞAZI'NDAN GEÇİŞ SIRASINDA GERÇEKLEŞEN UYUŞMAZLIĞA İLİŞKİN TARAFLARIN İDDİALARI VE KARŞI İDDİALARI

A. UKRAYNA'NIN ÖNE SÜRDÜĞÜ İDDİALAR

Ukrayna Donanması'na göre, 25 Kasım 2018'de Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasındaki Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın Kullanımına İlişkin İşbirliği Antlaşması uyarınca Ukrayna'ya ait gemiler Kerç Boğazı'ndan geçme niyetini Rus sınır servisinin kıyı karakoluna bildirmiştir. Ukrayna raporuna göre, "Bilgi iletildi, ancak yanıt verilmedi".¹⁹ Ukrayna, kendi gemilerinin Azak Denizi'ndeki hareketinin uluslararası hukuk kurallarına ve iki devlet arasındaki Azak Denizi'nin ortak kullanımına ilişkin 2003 İşbirliği Antlaşması'na uygun olduğunu savunmuştur.²⁰

Ukrayna, Rusya Federasyonu ile devam eden uluslararası silahlı çatışmaya rağmen Kerç Boğazı krizinin deniz savaşı hukukuna tabi olmadığını ve Rusya'nın eylemlerinin deniz hukuku ve *jus ad bellum*'u ihlal ettiğine ilişkindir.²¹ Ukrayna, Rusya'ya ait gemileri Birleşmiş Milletler Şartı'nı ve 1982 tarihli Birleşmiş Millet-

¹⁶ Schatz ve Koval, 2018.

¹⁷ Dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait (Ukraine v. the Russian Federation), Case Number 2017-06, 16 September 2016, <https://pca-cpa.org/en/cases/149/> (e.t.22.09.2022).

¹⁸ Shatz ve Koval, 2019, s.276.

¹⁹ Andreas Nick, The Escalation of Tensions Around the Sea of Azov and the Kerch Strait and Threats to European Security, Committee on Political Affairs and Democracy, Parliamentary Assembly, Report Doc. 14811, 2019, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25348&lang=en> (e.t.05.12.2021); Ashish Kumar Sen, Russia-Ukraine Conflict Heats Up the Sea of Azov: Echoes of Russia's War With Georgia?, 2018, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russia-ukraine-feud-heats-up-the-sea-of-azov/> (e.t.05.12.2021).

²⁰ Hüseyin Koyuncu, Rusya ile Ukrayna'yı Savaşın Eşiğine Getiren 'Kerç Boğazı Krizi' Nedir, Nasıl Başladı?, Euronews, 2018, <https://tr.euronews.com/2018/11/29/rusya-ile-ukrayna-arasinda-cikan-kercebogazi-krizi-hakkinda-bilmeniz-gerekenler> (e.t.13.12.2021).

²¹ Valentin J. Schatz and Dmytro Koval, "Russia's Annexation of Crimea and the Passage of Ships Through Kerch Strait: A Law of the Sea Perspective", *Ocean Development & International Law*, Volume: 50, Number: 2-3, 2019, s.290, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00908320.2019.1605677?casa_token=gGPWHiPaBKoAAAAA:3Rpm2szRn6yAkhHsfTuuCvvpvOnplyJHOH-OZOgHgQnjSUsZF614gzLJDYH-UW43RB6DSGqgjlcy_lx4 (e.t.20.12.2021).

ler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde (BMDHS) düzenlenen zararsız geçişin ve seyrüsefer serbestisinin engellenmesini yasaklayan 38 ve 44. maddelerini ihlal ederek uluslararası hukuka aykırı şekilde kuvvet kullandığını belirtmektedir.²² Ukrayna, Rusya'nın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 29/3314 sayılı kararının 3. maddesinin 3. paragrafı (abluka) ve 4. paragrafında (bir devletin deniz kuvvetlerine saldırı) tanımlandığı üzere bir saldırı eylemi gerçekleştirdiğini belirtmektedir.²³ Ukrayna Dışişleri Bakanlığı tarafından "Rus gemileri seyrüsefer serbestisini ihlal etti ve Ukrayna donanma gemilerine karşı yasa dışı güç kullandığı" ileri sürülmüştür.²⁴

Ukrayna Parlamentosu (*Verkhovna Rada*) 26 Kasım 2018'de toplanarak sıkıyönetim ilanını görüşmüştür.²⁵ Söz konusu tarihte, 10 Ukrayna bölgesinde 30 gün boyunca "Ukrayna'nın ulusal egemenliğini ve bağımsızlığını sağlamak için aşırı önlemlere ilişkin" bir yönerge ile sıkıyönetim ilan edilmiştir.²⁶ Ukrayna Devlet Başkanı gelişmelerin "Rusya'ya savaş ilan edilmesi" anlamına gelmediğini, "ilanın sadece savunma amaçlı" olduğunu beyan etmiştir.²⁷

Kerç Boğazı krizinden kısa bir süre sonra Ukrayna, Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi'ne yeni bir dava açarak, "BMDHS'nin 32, 58, 95 ve 96. maddeleri kapsamında yabancı donanma gemilerine mutlak dokunulmazlık sağlama ve Rusya tarafından 24 Ukraynalı mürettebatın gözaltına alınması ve onlara karşı suç duyurusunda bulunma yükümlülüklerini ihlal ettiğini" belirtmiştir.²⁸ Ukrayna, "uyuşmazlığın askeri faaliyetlerle değil, daha çok kolluk operasyonu (*law enforcement activities*) ile ilgili olduğunu iddia etmiştir.²⁹ Mahkeme'nin 25 Haziran 2019'da verdiği geçici karara göre, Rusya alıkonulan gemileri ve mürettebatı "derhal serbest bırakmalı" ve Ukrayna'ya iade etmelidir.³⁰

²² Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, "Foreign Ministry Statement," 26 November 2018, http://www.mid.ru/en/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/3420678 (e.t.20.12.2021).

²³ United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX) Definition of Aggression, A/RES/29/3314, Twenty-ninth Session, 14.12.1974, A/RES/29/3314 - Definition of Aggression - UN Documents: Gathering a body of global agreements (un-documents.net) (e.t.15.03.2022).

²⁴ Sen, 2018.

²⁵ Naja Bentzen, "Russia-Ukraine Conflict Flares Up in the Azov Sea", European Parliamentary Research Service, European Parliament, 2018, s.1, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/630307/EPRS_ATA\(2018\)630307_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/630307/EPRS_ATA(2018)630307_EN.pdf) (e.t.11.12.2021).

²⁶ Nick, 2019.

²⁷ Deutsche Welle Türkçe; Rusya-Ukrayna krizi: Neler yaşandı?, BBC Türkçe, 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46342877> (e.t.03.03.2022).

²⁸ International Tribunal for the Law of the Sea, 25 June 2019, <https://www.itlos.org/cases/list-of-cases/case-no-26/> (e.t.15.03.2022).

²⁹ Nilüfer Oral, "Ukraine v. The Russian Federation: Navigating Conflict Over Sovereignty Under UNCLOS", International Law Studies, Stockton Center for International Law, Volume: 97, 2021, s.505.

³⁰ International Tribunal for the Law of the Sea, 2019.

B. RUSYA'NIN ÖNE SÜRDÜĞÜ KARŞI İDDİALAR

Rusya Federal Güvenlik Servisi, Ukrayna donanmasına ait gemilerin izinsiz olarak Rusya'ya ait karasularından geçtiklerini dolayısıyla Rusya sınırını ihlal ettiklerini belirtmiştir.³¹ Rusya'ya göre, Ukrayna gemileri Rusya karasularında yasa dışı manevralar yapmaya çalışmıştır. Ukrayna gemilerinin derhal durup, manevralarına son vermemeleri nedeniyle Rusya'ya ait gemiler, Rusya karasularında bulunan Ukrayna'ya ait gemileri zor kullanarak durdurup el koymuştur.³² Rusya, Kerç Boğazı olayının Ukrayna'ya ait savaş gemilerinin “Rus karasularına yasadışı yollardan girmeleri ve tehlikeli manevralar yaparken durma uyarılarını dikkate almamaları” nedeniyle meydana geldiğini belirtmiştir. Hukuki açıdan sorun, Rus karasularında başlamaktadır.³³ Kırım ilhaki sebebiyle Kırım'ın etrafını çevreleyen su alanının Rus karasularına ait olduğu iddiası mevcuttur.³⁴

Rusya, kendisine ait kuvvetlerin Ukrayna savaş gemilerinin Rusya'ya ait karasularından zararsız geçişle ilgili BMDHS'nin 19. ve 21. maddelerini ihlal etmesi üzerine ateş açtığını belirtmiştir.³⁵ Rusya, Kerç Boğazı'ndaki olayı “Ukrayna donanma gemilerinin Rusya Federasyonu'nun Karadeniz'deki karasularından barışçıl geçiş kurallarının ağır ihlali” olarak nitelendirmiştir.³⁶ Böylece Rusya, Kerç Boğazı olayının öncesi ve sonrasında uluslararası bir silahlı çatışmanın varlığını kabul etmiştir.

III. 2003 TARİHLİ AZAK DENİZİ VE KERÇ BOĞAZI'NIN KULLANIMINA İLİŞKİN İŞBİRLİĞİ ANTLAŞMASI'NIN ETKİSİ

A. 2003 TARİHLİ İŞBİRLİĞİ ANTLAŞMASI'NIN AMACI

Kerç Boğazı ve Azak Denizi'nin hukuki statüsün belirlenmesi amacıyla³⁷ 24 Aralık 2003'te Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın Kullanımına İlişkin İşbirliği Antlaşması³⁸ imzalanmıştır.³⁹ 23 Nisan 2004'te ise Antlaşma, Ukrayna ve Rusya parlamentoları tarafından onaylanmış-

³¹ Sen, 2018.

³² “Passage through Kerch Strait Opens for Civilian Vessels After Ukraine Standoff,” TASS, 26 November 2018, <http://tass.com/world/1032467>(e.t.02.02.2022).

³³ Endre Szénási, The Kerch Strait Incident: Why the 2003 Treaty Regulation the Azov Sea Rights has not been Terminated by Russia, 4.12.2018, s.2, <https://www.researchgate.net/publication/329403410> (e.t.15.01.2022).

³⁴ Szénási, s.2.

³⁵ Nick, 2019; Bentzen, s.2; Kraska, s.1.

³⁶ Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2018.

³⁷ Nick, 2019.

³⁸ Schatz and Koval, Unofficial Translation.

³⁹ Kraska, s.1.

tır.⁴⁰ 2003'ten 2014'e kadar Ukrayna, Kerç Boğazı'nda güvenlik, yönetim, sey-rüsefer ve kılavuzdan sorumlu olmuştur.⁴¹ Antlaşma, Ukrayna ve Rusya'ya ait gemilerin Kerç Boğazı ve Azak Denizi'nden geçmelerine ve varış limanlarına girmelerine olanak tanımaktadır.⁴²

Kırım'ın Rusya Federasyonu tarafından işgali ile birlikte 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nın uygulanmasına yönelik Rusya tarafından ihlallerde bulunulmaya başlanmıştır. Bunun nedenini, Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesinin ardından Kerç Boğazı'ndan geçişin kontrolünü tek başına yapmak istemesi oluşturmaktadır.⁴³ Ayrıca Rusya, 2014 yılından itibaren Azak Denizi'nden geçen Ukrayna gemilerine sorunlar çıkarmakta olup, 2018 yılı itibariyle Ukrayna limanlarına gidip gelen gemilere kontrol uygulamaya başlamıştır.⁴⁴ Kerç Boğazı'nda Rusya'ya göre "paylaşılan" Ukrayna-Rusya su yolunu tamamen egemen Rusya'ya ait bir deniz alanı olarak muamele eden Rusya, 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesiyle, 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nın artık geçerli olmadığını ileri sürmüştür. Ancak Rusya, 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nı tek taraflı fesh ettiğini açıklamadan, Antlaşma'nın her iki tarafça da feshedilemeyeceğini ileri sürmüştür.⁴⁵ Kerç Boğazı ve Azak Denizi'nin hukuki statüsü Rusya ve Ukrayna bakımından ihtilafli durumdadır.⁴⁶ Her ne kadar Kerç Boğazı ve Azak Denizi'nin hukuki statüsü bir antlaşmanın varlığına rağmen ihtilafli olarak muamele görüyorsa da, 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması hükümlerinin anlaşılmasıyla söz konusu ihtilafa ilişkin bir değerlendirme yapılabilecektir.

B. 2003 TARİHLİ İŞBİRLİĞİ ANTLAŞMASI'NIN ÖNGÖRDÜĞÜ DÜZENLEME

Antlaşma'nın Önsözü'nde, Rusya ve Ukrayna'yı herhangi bir sorunu yalnızca barışçıl yollarla, "ortak olarak veya anlaşma yoluyla" (yalnızca ikili temelde) çözüleceği belirtilmektedir.

Antlaşma'nın 1. maddesine göre "Kerç Boğazı'nın sularıyla ilgili sorunlar, taraflar arasında anlaşma ile çözülecektir."⁴⁷ 1. maddede aynı zamanda, "Azak

⁴⁰ Vladimir Socor, Azov Sea, Kerch Strait: Evolution of Their Purported Legal Status (Part One), Eurasia Daily Monitor, Volume: 15 Issue: 169, 3.12.2018, <https://jamestown.org/program/azov-sea-kerch-strait-evolution-of-their-purported-legal-status-part-one/> (e.t.02.03.2021).

⁴¹ Socor, Part Two, 2018.

⁴² Rusya, Kerç Boğazı'nı Altı Aylığına Kapatıyor, 16.04.2021, <https://www.lojiport.com/rusya-kerch-bogazini-alti-ayligina-kapatiyor-110306h.htm> (e.t.20.02.2022).

⁴³ Koyuncu, 2018.

⁴⁴ Ukraine-Russia Sea Clash: Who Controls the Territorial Waters Around Crimea?, BBC, 27.11.2018, <https://www.bbc.com/news/world-46345317> (e.t.).

⁴⁵ Vladimir Socor, Azov Sea, Kerch Strait: Evolution of Their Purported Legal Status (Part Three), Eurasia Daily Monitor Volume: 15 Issue: 173, 10.12.2018, <https://jamestown.org/program/azov-sea-kerch-strait-evolution-of-their-purported-legal-status-part-three/> (e.t.02.03.2022).

⁴⁶ Oral, s.489.

⁴⁷ Socor, Part One, 2018.

Denizi ve Kerç Boğazı, tarihsel olarak Rusya Federasyonu ve Ukrayna'nın içsularını oluşturur” hükmü düzenlenmektedir.⁴⁸

Azak Denizi'ndeki sınırla bağlantılı olarak ulusal alanlara (*national sectors*) atıfta bulunulmamakta ve Kerç Boğazı'nda herhangi bir sınırdan Antlaşma'da bahsedilmemektedir. 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nın Rusya ile Ukrayna arasında öngördüğü deniz sınırı ise Azak Denizi'nde hiçbir zaman çizilmemiştir.⁴⁹

Ukrayna Dışişleri Bakanlığı “Rusya, Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın BMDHS'ye tabi olmadığını, Ukrayna ve Rusya'nın söz konusu alanları ‘ortak içsular’ olarak kabul ettiğini” belirtmiştir.⁵⁰ Ukrayna, Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nı ortak bölge olarak belirleyen Antlaşma uyarınca Azak Denizi ve Kerç Boğazı'na serbest erişime sahip olduğunu belirtmektedir. Aşağıda Ukrayna'nın Rusya bakımından iddia ettiği ortak içsular kavramının ne anlama geldiği ve neden Rusya'nın Kerç Boğazı'na karasuları rejiminden başka içsular rejimine de tabi olabileceğine daha ayrıntılı şekilde açıklanacağında Sözleşme'nin hükümlerine yer verilen bu bölümde Rusya'nın Ukrayna ile yapmış olduğu Antlaşma'ya rağmen tek taraflı olarak Azak Denizi ve Kerç Boğazı alanlarına kendisine ait içsular olarak muamele etmesinin Rusya Federasyonu'nun eylemlerinin 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nı ihlal ettiği belirtilmelidir.⁵¹

2(1). madde hem Rusya hem de Ukrayna donanma gemilerinin seyrüsefer serbestisi dahil olmak üzere Azak Denizi'nin deniz trafiği açısından serbestçe kullanılmasını sağlamaktadır. Her iki devletin ticaret gemileri (*merchant vessels*) ve savaş gemileri “Azak Denizi ve Kerç Boğazı'ndan serbest geçiş hakkına sahip olacaklardır.”⁵² Diğer bir deyişle, Rus bayrağı veya Ukrayna bayrağı altındaki ticaret gemileri ve savaş gemileri, Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nda seyrüsefer serbestisine sahip olacaklardır.

2(1). madde uyarınca Ukrayna ve Rusya'ya ait savaş gemilerinin Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nda seyrüsefer serbestisinden yararlanmaları düzenlendiğinden, Ukrayna gemilerinin Kerç Boğazı girişinde seyrüsefer serbestisinden yararlanmış olması, Rusya tarafından geçişin engellenmemiş olması gerekirdi.⁵³ Rusya, Kerç Boğazı ve Azak Denizi'nde bölgenin deniz alanlarının kontrolünü ele geçirerek uluslararası hukuku ve ikili anlaşmaları ihlal etmiştir.⁵⁴ Kerç Boğazı krizi, potansi-

⁴⁸ Nick, 2019.

⁴⁹ Socor, Part Two, 2018.

⁵⁰ Schatz and Koval, 2019, s.279.

⁵¹ BBC, 2018.

⁵² Nick, 2019; Cynthia J. Parmley and Raul Pete Pedrozo, “Russia's Illegal Restriction of Navigation in the Black Sea”, 27.04.2021, <https://www.lawfareblog.com/russias-illegal-restriction-navigation-black-sea> (e.t.10.03.2022).

⁵³ Lott, s.72.

⁵⁴ Kristian Åtland, “Redrawing Borders, Reshaping Orders: Russia's Quest for Dominance in the Black Sea Region”, *European Security*, Volume: 30, Number: 2, 2021, s.318.

yel olarak, Ukrayna'ya Antlaşma'yı feshetme veya askıya alma hakkı veren 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60(1). maddesi bağlamında 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nın ihlal edildiği ileri sürülebilir.⁵⁵ Silahlı Çatışmaların Antlaşmalar Üzerindeki Etkilerine İlişkin Taslak'ın 3. maddesi uyarınca⁵⁶, 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması, söz konusu uyuşmazlığın silahlı bir çatışma teşkil ettiği varsayılsa bile *ipso facto* feshedilmiş veya askıya alınmış olarak kabul edilemeyeceğini belirtmektedir.⁵⁷ Ayrıca söz konusu olayda 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması, taraf devletler tarafından askıya alınmamış veya feshedilmemiştir.⁵⁸

2(3). maddeye göre üçüncü devletlerin savaş gemileri, ticari olmayan amaçlarla işletilen devlet gemileri ve diğer devlet gemileri, "Taraplardan birinin daveti veya diğer tarafça onaylanan izniyle, bir limanına ziyaret veya iş amacıyla giriş yapıyorsa, Azak Denizi'ne girebilir ve Kerç Boğazı'ndan geçebilir."⁵⁹ Diğer bir deyişle, yabancı bayraklı ticaret gemilerine Kerç Boğazı ve Azak Denizi'nden sadece Rusya veya Ukrayna limanlarına gitmeleri için geçiş hakkı verilmektedir. Yabancı gemilerin, Kerç Boğazı gemi trafik servisi (*vessel traffic service/VTS*) şartlarına göre Kerç Boğazı'nı geçmek için Rusya makamlarından önceden izin almak için başvurmaları gerekmektedir. Rusya Federasyonu'nun yetkilendirmeye dayalı Kerç VTS kuralları, Azak Denizi'ndeki Ukrayna limanlarına erişim arayan ticaret gemilerinin transit geçişini açıkça engellemektedir. Ukrayna veya Rus limanlarını ziyaret etme amacı taşımadan, Kerç Boğazı'nı geçme niyetinde olan yabancı ticaret gemileri, Azak Denizi'ne girme hakkına sahip değildir.⁶⁰ Bu nedenle, uygulamada, yabancı ticaret gemilerinin Azak Denizi'ne girmek amacıyla "serbest geçişe" sahip olup olmadığı sorgulanabilir.⁶¹ Yabancı bayraklı savaş gemileri ve devlet gemileri, Kerç Boğazı'ndan ve Azak Denizi'nden ancak Rusya veya Ukrayna'nın daveti veya izni üzerine ve diğer devletin anlaşmasına bağlı olarak geçebilir. Ancak, bu tür bir davet ve izin usulü ve esasa ilişkin detayları ve olası sınırlamaları 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nda yer almamaktadır.⁶²

3. maddeye göre Rusya ve Ukrayna, Azak Denizi ve Kerç Boğazı'ndaki deniz seferi, seyrüsefer, arama-kurtarma, balıkçılık, deniz çevresinin korunması ve

⁵⁵ Lott, s.80.

⁵⁶ Draft Articles on the Effects of Armed Conflicts on Treaties, with Commentaries, Report of the International Law Commission on the Work of Its Sixty-third Session, United Nations, 2011, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_10_2011.pdf (e.t.31.01.2022).

⁵⁷ General Assembly Resolution A/RES/66/99, 27.02.2012, <https://undocs.org/en/%20A/RES/66/99> (e.t.).

⁵⁸ Lott, s.80.

⁵⁹ Nick, 2019.

⁶⁰ Lott, s.76.

⁶¹ Lott, s.75.

⁶² Schatz and Koval, 2019, s.285.

diğer konularla ilgili tüm sorunları, ya mevcut antlaşmalar temelinde ya da yeni antlaşmalar yaparak düzenleyecektir.⁶³ Diğer bir deyişle, Antlaşma, Boğaz'daki Rusya ve Ukrayna arasındaki deniz işbirliğinin BMDHS gibi “mevcut antlaşmaların uygulanmasıyla” uluslararası hukuka uygun olarak yönetilmesi gereğini şart koşmaktadır. Bu bağlamda Rusya, BMDHS kapsamındaki yükümlülüklere uymayarak 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nı ihlal etmiştir.⁶⁴

4. maddeye göre bu Antlaşma'nın yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin herhangi bir uyuşmazlık, “Taraflarca seçilen diğer barışçıl yollarla” çözülecektir. Antlaşma, uluslararası hukuka veya BMDHS'ne atıfta bulunmamakla birlikte, herhangi bir ulusal deniz alanından veya münhasır ekonomik bölgeden (MEB) bahsetmemektedir. Tamamen iki taraflı çözüm dışında herhangi bir üçüncü taraf tahkimini de öngörmemektedir. Antlaşma'da geçerlilik süresine, sona erme tarihine ve Antlaşma'yı sona erdirmeye ilişkin herhangi bir usul düzenlenmemiştir.⁶⁵

2003 tarihli İşbirliği Antlaşması uyarınca Azak Denizi ve Kerç Boğazı, Ukrayna ve Rusya'nın tarihsel olarak içsuları olduğuna yer verilmiştir. Azak Denizi ve Kerç Boğazı, Ukrayna'nın bağımsızlığından önce Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB) ait bir körfez olarak içsular rejimine tabiydi. Ukrayna'nın Sovyetler Birliği'nden bağımsız olduğu 24 Ağustos 1991 tarihi sonrası döneme geçilmesi ile tek bir devlete ait olan içsular rejimi uygulaması sonlanmıştır. Rusya'nın görüşüne göre Kerç Boğazı ve Azak Denizi'nin Ukrayna ve Rusya'nın egemenlik anlamında ortak içsularıdır. Rusya'nın söz konusu görüşü savunmasının nedeni Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nda bulunan su alanının BMDHS kapsamına girmesinin önlenmesidir. Ukrayna, Rusya'nın “Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nı iki devletin ortak içsuları olarak değerlendirmekte” ve 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nda belirtildiği üzere taraflar arasında daha sonradan yapılacak bir antlaşma ile içsular üzerindeki egemen sınırların belirlenmesi gereğini savunmaktadır.⁶⁶ Diğer bir deyişle Azak Denizi'nin taraflar arasında yapılacak bir antlaşma ile sınırlandırılacağı ve Kerç Boğazı'ndaki su alanına ilişkin uyuşmazlıkların taraflar arasında antlaşma ile çözüleceği belirlenmiştir. Dolayısıyla, 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması ve BMDHS bağlamında Ukrayna ve Rusya'nın Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nda seyrüsefer serbestisi bulunmaktadır.⁶⁷ Kerç Boğazı'nı

⁶³ Socor, Part One, 2018.

⁶⁴ Kraska, s.2.

⁶⁵ Socor, Part One, 2018.

⁶⁶ Valentin Schatz and Dmytro Koval, “Insights from the Bifurcation Order in the Ukraine vs. Russia Arbitration under Annex VII of UNCLOS”, 6 September 2018, <https://www.ejiltalk.org/insights-from-the-bifurcation-order-in-the-ukraine-vs-russia-arbitration-under-annex-vii-of-unclos/> (e.t.23.09.2022).

⁶⁷ European Parliament Resolution, Situation in the Sea of Azov, (2018/2870(RSP)), P8_TA(2018)0435, 25 October 2018, European Parliament, 2014-2019, [https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0435_EN.pdf?redirect\(15.03.2022\)](https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0435_EN.pdf?redirect(15.03.2022)).

tek taraflı olarak ve aniden kapatması, Ukrayna'nın Azak Denizi'nde bulunan iki limanına erişimini engellemesiyle Rusya, 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal etmektedir.⁶⁸

Rusya ve Ukrayna'nın Kerç Boğazı üzerindeki egemenlik iddialarını 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nda söz konusu su alanını içsular rejimine dahil etmiş olsalar da tarihi bakımdan söz konusu su alanının içsular olduğu iddiası diğer devletler tarafından kabul edilmediği gibi olayın haklar ve yükümlülükler (*duty*) bağlamında⁶⁹ BMDHS'de belirlenmiş olan tarafların karasularında meydana geldiğini iddiasının da incelenmesi gereklidir.

IV. DENİZ HUKUKU KAPSAMINDA KERÇ BOĞAZI KRİZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Uluslararası deniz hukuku, kıyı devletleri arasındaki ilişkileri yöneten, devletlerin deniz alanlarındaki hak ve yükümlülüklerini belirleyen normlar bütünüdür. Deniz hukuku, devletlerin deniz alanlarındaki yetkilerini yöneten uluslararası hukukun kapsamlı bir kodlamasını oluşturur.⁷⁰

2018 yılında gerçekleşen Kerç Boğazı olayı, Rusya Federasyonu tarafından, Kerç Boğazı ve Azak Denizi'ndeki gemilerin geçişine getirdiği engellere dayanmaktadır. Rusya'nın seyrüseferini engellediği Ukrayna gemilerinin savaş gemisi olması nedeniyle söz konusu gemilere müdahale edilemeyeceğinin yanı sıra, Kerç Boğazı'nın uluslararası boğaz statüsüne sahip olup olmadığına yönelik argümanlar bulunmaktadır. Bu nedenle savaş gemilerinin dokunulmazlığı ve Kerç Boğazı'nın hukuki statüsünün belirlenmesi olayın analiz edilmesinde önemlidir.

A. KERÇ BOĞAZI'NIN STATÜSÜ

Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasındaki Kerç Boğazı krizindeki uyuşmazlık konularından birini Boğaz'ın statüsünü tarafların farklı şekilde yorumlaması oluşturmaktadır. Ukrayna gemilerinin eylemleri Kerç Boğazı'nı geçme girişimlerinden vazgeçerek geri dönmeleri ve güç kullanıldığında yelken açmalarıyla ilgili olduğundan, Rusya'nın uyguladığı kuvvet, askeri bir operasyondan ziyade bir kolluk operasyonu olarak nitelendirilmiştir.⁷¹ Söz konusu uyuşmazlık, askeri nitelikte olmayıp savaş gemilerinin geçişine ilişkindir ve Kerç Boğazı'nın statüsünden kaynaklanan bir uyuşmazlıktır.⁷² Ukrayna'ya ait gemiler herhangi bir şekilde Rusya kıyılarına veya Rusya'ya ait devlet gemilerine kuvvet kullanmamıştır.

⁶⁸ Parmley and Pedrozo, 2021; Szénási, s.3.

⁶⁹ Kraska, s.2.

⁷⁰ Michelle Viandy Huang, "The Kerch Strait Incident: Is There a Breach of International Law?", Legal Standing: Jurnal Ilmu Hukum, Volume: 4, Number: 1, 2020.

⁷¹ Oral, s.506.

⁷² Oral, s.505.

Kerç Boğazı'ndaki su alanının Rusya'nın karasularına dahil olan bir su alanı olması, Boğaz'ın açık denizin bir parçasını oluşturan münhasır ekonomik bölge barındıran bir su alanı olduğu veya Rusya ve Ukrayna'nın ortak içsularını oluşturduğu şeklindeki statü ihtimalleri tarafların öznel yorumları içermektedir. Üç durum da ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

BMDHS'nin 19. maddesinin 1. paragrafında "zararsız geçiş" in tanımına yer verilmektedir. Buna göre geçiş, kıyı devletinin barışına, düzenine veya güvenliğine zarar vermedikçe zararsız olarak kabul edilmelidir. 19. maddenin 2. paragrafı uyarınca kıyı devletinin karasuları içerisinde yabancı bayraklı bir geminin ne tür eylemlerinin geçişi zararlı hale getirdiği düzenlenmektedir. Söz konusu hükme göre bir kıyı devletinin karasularında bulunduğu sırada yabancı bayraklı bir gemi kıyı devletinin savunmasına veya güvenliğine zarar vermeyi amaçlayan her tür propagandada bulunması, kıyı devletinin savunmasına veya güvenliğine zarar verecek şekilde bilgi toplaması, herhangi bir tip silahla deneme veya manevralar yapması, kıyı devletinin egemenliğine, toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı tehdide veya kuvvete baş vurması, her türlü uçağın uçurulması, güverteye indirilmesi veya gemiye alınması, her türlü askeri makinaların uçurulması, güverteye indirilmesi veya gemiye alınması, kıyı devletinin gümrük, maliye, sağlık veya göç konularındaki kurallarına aykırı bir şekilde mal, para veya kişilerin gemiye alınması veya gemiden çıkartılması, BMDHS'ne aykırı olarak isteyerek ağır kirlenmeye sebebiyet verilmesi, balık avlanması, araştırma ve ölçüm faaliyetlerinde bulunması, kıyı devletinin herhangi bir haberleşme sisteminin veya diğer herhangi bir deniz teçhizat veya tesisinin işleyişini engelleyecek her türlü faaliyette bulunulması ve son olarak geçişle doğrudan ilgisi bulunmayan diğer her çeşit faaliyette bulunulması şeklindedir. Kerç Boğazı'ndaki su alanının Rusya karasuları içinde olduğuna ilişkin görüş ele alındığında, Rusya karasularından geçmekte olan Ukrayna bayraklı gemilere Rusya'nın eylemi, BMDHS'nin 19. maddesinde belirtilen zararsız geçişe aykırı hareket etmeyen Ukrayna gemilerinin zararsız geçiş hakkının ihlalidir. Rusya karasularının Ukrayna karasuları ile çakışması durumunda ise söz konusu deniz alanı aynı zamanda Kerç Boğazı'nın merkez alanını oluşturacağından, Rusya'nın Ukrayna'ya dayattığı zorunlu kılavuzluk uygulaması BMDHS'nin 21. maddesinde düzenlenmemiştir. Rusya, Uluslararası Denizcilik Örgütü'ne üye devletler tarafından böyle bir gereklilik kabul edilmedikçe Kerç Boğazı üzerinde yabancı bayraklı gemiler için geçerli olmayan kılavuzluğu herhangi bir dayanağı olmadan zorunlu tutarak uygulamaya çalışmıştır. Uluslararası Denizcilik Örgütü herhangi bir kılavuzluk şartı benimsemediğinden, Ukrayna gemileri Kerç Boğazı'nda seyrüsefer serbestisine sahiptir.⁷³

⁷³ Kraska, s.3.

Ağırlıklı olarak Ukrayna ve Rus gemileri tarafından kullanılan Kerç Boğazı'nın BMDHS'nin 37. maddesi uyarınca "uluslararası seyrüsefer için" kullanılıp kullanılmadığı tartışmalıdır. Kerç Boğazı'nın uluslararası boğaz statüsünde olduğuna ilişkin yapılacak değerlendirmede öncelikle BMDHS'deki kuralara değinilmelidir. Gemiler, uluslararası seyrüsefer için kullanılan boğazlardan geçerken "transit geçiş"ten yararlanma hakkına sahiptir. Transit geçiş, özellikle BMDHS'nin 38. maddesinde tanımlanmıştır. Bu hak, gemilere uluslararası seyrüsefer için kullanılan herhangi bir boğazdan geçiş serbestisi sağlamaktadır. Transit geçiş hakkı, savaş gemileri ve devlete ait ticari gemiler için de kısıtlama olmaksızın geçerlidir. Kerç Boğazı; Karadeniz'i Azak Denizi'ne bağladığından BMDHS'nin 37. maddesi uyarınca uluslararası seyrüsefer için kullanılan bir boğaz olarak kabul edilmesi durumunda Rusya'nın Boğazı kapatması BMDHS'nin 38. maddesinde düzenlenen transit geçiş hakkını ihlal etmektedir, bunun nedeniyle Kerç Boğazı'nın 37. madde uyarınca uluslararası seyrüsefer için kullanılan bir boğaz olarak kabul edilmesi bulunmaktadır. Her iki devletin de taraf olduğu BMDHS'nin 37. maddesindeki hükümlere göre Kerç Boğazı'nda yürürlükte olması gereken transit geçiş hakkının ihlalidir.⁷⁴

Azak Denizi'nde MEB/açık deniz alanının varlığı, Kerç Boğazı'nı BMDHS'nin 37. maddesi kapsamında açık denizin veya bir münhasır ekonomik bölgenin bir bölümü ile açık denizin veya bir münhasır ekonomik bölgenin diğer bölümü arasında uluslararası seyrüsefer için kullanılan bir boğaz haline getirecektir. Boğaz, Ukrayna ve Rusya'nın karasularıyla tamamen kaplanıyor ve Azak Denizi ile Karadeniz'deki iki MEB bölgesini birbirine bağlamaktadır. Aynı zamanda, uluslararası ticaret yapan gemiler tarafından da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle su yolu, transit geçiş rejiminin geçerli olduğu uluslararası bir boğazın hem coğrafi hem de işlevsel kriterlerini karşılamaktadır. 44. madde, kıyı devletlerinin transit geçişi askıya alamayacağını düzenlemektedir. Bu nedenle, Kerç Boğazı transit geçiş rejimi tarafından yönetiliyorsa, Rusya'nın boğazı kapatması ve Azak Denizi'ne erişimi BMDHS'ne aykırıdır.⁷⁵ Bir boğazın "uluslararası seyrüsefer için kullanılıp kullanılmadığı" dar yorumlanmamalı ve bu nedenle Kerç Boğazı bu kategoriye girmelidir.

Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın Rusya ve Ukrayna'nın içsuları olduğundan hareketle transit geçiş rejiminin Kerç Boğazı'nda uygulanamaz olduğuna ilişkin görüş İşbirliği Antlaşması'nın ihlalini gündeme getirmektedir.⁷⁶ Ortak içsular olarak kabul edilen durumda, BMDHS'nin III. Bölümü'nde yer alan boğazlar rejimi Kerç Boğazı için geçerli olmayacaktır. Eğer sular ortak içsularsa, BMDHS'nin

⁷⁴ Lott, s.77.

⁷⁵ Parmley and Pedrozo, 2021.

⁷⁶ Schatz and Koval, 2019, s.290.

III. Bölümü'nde yer alan 37 ve 45(1). maddelerde tanımlanan boğazlar, içsular yerine bir veya daha fazla kıyı devletinin karasularından oluşan boğazlarda uygulanmaktadır. 35(a). madde uyarınca uluslararası bir boğazda içsular alanları olabileceği ve bu içsular alanlarının boğazları düzenleyen BMDHS'nin öngördüğü rejimden etkilenmediğini belirtmektedir. Deniz alanının ortak içsuları oluşturması durumunda, BMDHS'nin 45(1)(b). maddesi askıya alınamayan zararsız geçişi hariç tutmaktadır. Bunun nedenini söz konusu hakkın sadece bir devletin açık deniz/MEB bölgesini başka bir devletin karasularına bağlayan boğazlar bakımından geçerli olup içsuları kapsamamasından ileri gelmektedir. Askıya alınamayan zararsız geçiş hakkının bulunduğu boğazları belirten hüküm, ortak içsulara sahip birden fazla devletin söz konusu olduğu bir körfez gibi *sui generis* durumları öngörmemektedir. Azak Denizi ve Kerç Boğazı söz konusu durumda açık denizden ve her iki devletin deniz alanlarından oluşan bir sınır körfezini içereceğinden, Ukrayna ve üçüncü devletler, BMDHS 38(1). madde uyarınca Kerç Boğazı'ndan transit geçiş hakkına veya 45(1)(b). madde uyarınca askıya alınamayan zararsız geçiş hakkına sahip olacaktır.⁷⁷

B. SAVAŞ GEMİLERİNE TANINAN EGEMEN BAĞIŞIKLIK

Kerç Boğazı krizine dair iddialardan bir diğerini Rusya Federasyonu tarafından Ukrayna donanma gemilerine el konulması ve alıkonulmasının BMDHS uyarınca yabancı donanma gemilerine ilişkin 32, 58 ve 96. maddelerindeki yükümlülüklerini ihlal ettiği yönündedir.⁷⁸ Ukrayna, deniz kuvvetlerine ait gemi ve askerlerin Kasım 2018'de tutuklanmasına ilişkin Rusya'nın deniz hukukunun temel ilkesinden biri olan BMDHS tarafından düzenlenen savaş gemilerinin sahip olduğu dokunulmazlığı ihlal ettiğini belirtmiştir.⁷⁹ Söz konusu iddianın deniz hukukunda yer alan kurallar kapsamında incelenmesi Ukrayna'nın ileri sürdüğü iddiaların hukuki yönden haklılığını ortaya koyacaktır.

BMDHS'nin 29. maddesinde savaş gemilerinin tanımı düzenlenmiştir. Bu hükme göre silahlı kuvvetlere ait gemiler; kendi uyuğundaki bu tür gemileri ayırt eden dış işaretleri taşıyan; Devletin hükümeti tarafından usulüne uygun olarak görevlendirilen ve adı uygun hizmet listesinde veya eşdeğerinde görünen bir memurun komutası altında ve düzenli silahlı kuvvetler disiplini altındaki bir mürettebat tarafından yönetilen gemiler savaş gemisi olarak kabul edilmektedir. BMDHS'nin 95. maddesi, açık denizlerde faaliyet gösteren bir savaş gemisi-

⁷⁷ Schatz and Koval, 2019, s.287.

⁷⁸ Oral, s.503.

⁷⁹ Kerch Crisis: Ukraine Insists that Russia Violated Fundamental Principle of Maritime Law, Ukrainian Multimedia Platform for Broadcasting, 12.10.2021, <https://www.ukrinform.net/rubric-polytics/3331742-kerch-crisis-ukraine-insists-that-russia-violated-fundamental-principle-of-maritime-law.html> (e.t.02.03.2022).

nin bayrak devleti dışındaki herhangi bir devletin yargı yetkisinden 96. maddede düzenlendiği şekilde mutlak şekilde muaf olduğunu belirtir. Savaş gemileri, BMDHS'nin 32. maddesinde belirtildiği gibi egemen bağımsızlık ile korunmaktadır ve bu nedenle dokunulmazdır; hiçbir ulus savaş gemileri üzerinde yetki kullanamaz ve elkoyulması (*capture*) veya durdurulmaları (*arrest*) hukuka aykırıdır.

BMDHS'nin 32. maddesine göre savaş gemileri başka bir devletin karasularında bulunduğu sırada da egemen bağımsızlığa sahiptir. Diğer bir deyişle, bir devlet hiçbir koşulda yabancı bir savaş gemisine el koyamaz. Ukrayna'nın iddia ve Rusya'nın itiraz ettiği üzere, Ukrayna'ya ait gemiler zararsız geçiş yapıyorsa, Rusya'nın bu geçişe müdahale etme hakkı bulunmamaktadır.⁸⁰ Herhangi bir savaş gemisi, kıyı devletinin karasularından geçişle ilgili kanun ve düzenlemelerine riayet etmezse, başka bir deyişle karasularında zararsız geçiş rejimini ihlal ederse, kıyı devleti sadece BMDHS'nin 32. maddesi uyarınca savaş gemisinin derhal karasularını terk etmesini ister.⁸¹ Ukrayna gemilerine yapılan eylem, Rus işgali altında olan bir bölgede gerçekleşmesine rağmen, Ukrayna karasularında meydana gelmektedir.⁸² Dolayısıyla Kerç Boğazı olayında, Ukrayna'nın savaş gemileri Rus karasularına girdiği takdirde, Rusya sadece yabancı savaş gemilerinin karasularını terk etmesini talep edebilirdi, bu nedenle, Rusya'nın yabancı savaş gemilerine el koyması BMDHS ihlalini teşkil etmektedir.⁸³

Olayın Ukrayna'ya ait karasularında meydana geldiğinden hareketle, Rusya'ya ait savaş gemilerinin, Ukrayna egemenliği altındaki bir alanda zararsız geçişini ihlal etmiş olmaktadır. Doktrinindeki genel görüş, kıyı devletlerinin yabancı bir savaş gemisinin karasularını terk etmesini zorunlu kılmak için atabilecekleri yasal adımların, bu görüş evrensel olmasa da, kuvvet kullanımını içermediği yönündedir. Rusya'nın Ukrayna gemilerinin zararsız geçişte olmadığı iddiası kabul edildiğinde, Rusya'nın savaş gemileri üzerinde yargı yetkisi olduğu iddiasının hukuki dayanağı bulunmamaktadır.⁸⁴

SONUÇ

Ukrayna'ya ait savaş gemilerinin Rusya karasularını ihlal ettiği gerekçesiyle Kerç Boğazı yakınlarında Rusya'ya ait savaş gemileri müdahale etmiştir. Yapılan müdahale Ukrayna ve Rusya'ya ait gemilerin Azak Denizi'nin ortak kullanımını

⁸⁰ David Larter, Experts Say Russia's Actions in the Kerch Strait Were Illegal, Defence News, 30.11.2018, <https://www.defensenews.com/naval/2018/11/30/even-if-you-believe-russias-story-its-actions-in-the-kerch-strait-were-illegal-experts-say/> (e.t.15.03.2022).

⁸¹ Larter, 2018.

⁸² Kraska, s.3.

⁸³ Larter, 2018.

⁸⁴ Kraska, s.4.

nı düzenleyen 2003 tarihli Azak Denizi ve Kerç Boğazının Kullanımına İlişkin İşbirliği Antlaşması'nı ihlal etmiştir. Rusya tarafından söz konusu Antlaşma tek taraflı şekilde resmi olarak askıya alınmasa da askıya alınmış şekilde muamele görmüştür.

Kırım'ın Rusya tarafından uluslararası hukuka aykırı şekilde ilhak edilmesiyle Azak Denizi'ne ulaşımın sağlandığı tek su yolu olan Kerç Boğazı krizinde Kırım'ı çevreleyen karasularının hangi devletin deniz ülkesini oluşturduğuna ilişkin bir belirsizlik ortaya çıkmıştır. Rusya, söz konusu su alanının tamamen Rusya'ya ait içsuları teşkil ettiğini belirtmiş ve bu durumu Ukrayna'ya zorla uygulamıştır. Rusya'nın Ukrayna ile yapmış olduğu Antlaşma'ya rağmen tek taraflı olarak Azak Denizi ve Kerç Boğazı'na sadece kendisine ait içsular olarak muamele etmesi 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nın ihlalidir. Rus bayrağı veya Ukrayna bayrağı altındaki ticaret gemileri ve savaş gemileri, Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nda seyrüsefer serbestisine sahip olacaklardır. Antlaşma uyarınca Ukrayna ve Rusya'ya ait savaş gemilerinin Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nda seyrüsefer serbestisinden yararlanmaları düzenlendiğinden, Ukrayna gemilerinin Kerç Boğazı girişinde seyrüsefer serbestisinden yararlanmış olması, bu nedenle, Rusya tarafından geçişin engellenmemiş olması gerekirdi. Rusya, Kerç Boğazı ve Azak Denizi'nde bölgenin deniz alanlarının kontrolünü ele geçirerek uluslararası hukuku ve ikili anlaşmaları ihlal etmiştir. Antlaşma, Boğaz'daki Rusya ve Ukrayna arasındaki deniz işbirliğinin BMDHS gibi "mevcut antlaşmaların uygulanmasıyla" uluslararası hukuka uygun olarak yönetilmesi gerektiğini şart koşmaktadır. Bu bağlamda Rusya, BMDHS kapsamındaki yükümlülüklerine uymayarak 2003 tarihli İşbirliği Antlaşması'nı ihlal etmiştir. Azak Denizi'nin kullanımı her ne kadar ikili bir antlaşma ile düzenlenmiş olsa da Kerç Boğazı'nın uluslararası bir boğaz statüsünde olduğu tespit edilmiştir. Rusya'nın Kerç Boğazı'ndan geçişini engellediği Ukrayna'ya ait zararsız geçiş yapmakta olan savaş gemilerine müdahale etmesi uluslararası hukukta savaş gemilerinin sahip olduğu dokunulmazlığı ihlal etmiştir.

KAYNAKÇA

Makaleler

- Åtland, K., “Redrawing Borders, Reshaping Orders: Russia’s Quest for Dominance in the Black Sea Region, *European Security*”, Volume: 30, Number: 2, 2021, ss.305-324.
- Bentzen, N., “Russia-Ukraine Conflict Flares Up in the Azov Sea”, *European Parliamentary Research Service, European Parliament*, 2018, ss.1-2, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/630307/EPRS_ATA\(2018\)630307_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/630307/EPRS_ATA(2018)630307_EN.pdf) (e.t.11.12.2021).
- Boulegue, M., “In Sea of Azov Russia again tests its strength,” *Chatham House*, 2018, <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/sea-azov-russia-again-tests-itsstrength> (e.t.12.12.2021).
- Cruikshank, M., “Investigating the Kerch Strait Incident,” *Bellingcat*, 2018, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2018/11/30/investigating-the-kerch-straitincident/> (e.t.15.03.2022).
- Huang, M. V., “The Kerch Strait Incident: Is There a Breach of International Law?”, *Legal Standing: Jurnal Ilmu Hukum*, Volume: 4, Number: 1, 2020, ss.57-75.
- Kraska, J., “The Kerch Strait Incident: Law of the Sea or Law of Naval Warfare?”, *Ejiltalk*, 2018, <https://www.ejiltalk.org/the-kerch-strait-incident-law-of-the-sea-or-law-of-naval-warfare/> (e.t.07.03.2021).
- Lott, A., “The Passage Regimes of the Kerch Strait-To Each Their Own?”, *Ocean Development & International Law*, Volume: 52, Number: 1, 2021, ss.64-92.
- Oral, N., “Ukraine v. The Russian Federation: Navigating Conflict over Sovereignty under UNCLOS”, *International Law Studies, Stockton Center for International Law*, Volume: 97, 2021, ss.478-508.
- Parmley, C. J. and Pedrozo, R. P., “Russia’s Illegal Restriction of Navigation in the Black Sea”, 2021, <https://www.lawfareblog.com/russias-illegal-restriction-navigation-black-sea> (e.t.10.03.2022).
- Raina, H., “Legal Aspects of the 25th November, 2018 Kerch Strait Incident”, *National Maritime Foundation*, 2018, ss.161-169.
- Schatz, V. J. and Koval, D., “Insights from the Bifurcation Order in the Ukraine vs. Russia Arbitration under Annex VII of UNCLOS”, 6 September 2018, <https://www.ejiltalk.org/insights-from-the-bifurcation-order-in-the-ukraine-vs-russia-arbitration-under-annex-vii-of-unclos/> (e.t.23.09.2022).
- Schatz, V. J. and Koval, D., “Russia’s Annexation of Crimea and the Passage of Ships Through Kerch Strait: A Law of the Sea Perspective”, *Ocean Development & International Law*, Volume: 50, Number: 2-3, 2019, ss.275-297.
- Schatz, V. J. and Koval, D., “Ukraine v. Russia: Passage through Kerch Strait and the Sea of Azov, Part I: The Legal Status of Kerch Strait and the Sea of Azov”, *Völkerrechtsblog*, 2018, <https://voelkerrechtsblog.org/ukraine-v-russia-passage-through-kerch-strait-and-the-sea-of-azov/> (e.t.15.03.2021).

- Sen, A. K., "Russia-Ukraine Conflict Heats Up the Sea of Azov: Echoes of Russia's War With Georgia?", 2018, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russia-ukraine-feud-heats-up-the-sea-of-azov/> (e.t.05.12.2021).
- Socor, V., "Azov Sea, Kerch Strait: Evolution of Their Purported Legal Status (Part One)", Eurasia Daily Monitor, Volume: 15 Issue: 169, 2018, <https://jamestown.org/program/azov-sea-kerch-strait-evolution-of-their-purported-legal-status-part-one/> (e.t.02.03.2021).
- Socor, V., "Azov Sea, Kerch Strait: Evolution of Their Purported Legal Status (Part Two)", Eurasia Daily Monitor Volume: 15, Issue: 171, 2018, <https://jamestown.org/program/azov-sea-kerch-strait-evolution-of-their-purported-legal-status-part-two/> (e.t.02.03.2021).
- Socor, V., "Azov Sea, Kerch Strait: Evolution of Their Purported Legal Status (Part Three)", Eurasia Daily Monitor Volume: 15 Issue: 173, 2018, <https://jamestown.org/program/azov-sea-kerch-strait-evolution-of-their-purported-legal-status-part-three/> (e.t.02.03.2021).
- Szénási, E., "The Kerch Strait Incident: Why the 2003 Treaty Regulation the Azov Sea Rights has not been Terminated by Russia", 2018, ss.1-5, https://www.researchgate.net/publication/329403410_ (e.t.15.01.2022).
- Talmon, S., "Germany Mistakenly Considers Russia's Restrictions on Navigation of Warships in the Black Sea to Be 'Very Problematic' and 'Contrary to International Law'", German Practice in International Law, 2021, <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2021/05/germany-mistakenly-considers-russias-restrictions-on-navigation-of-warships-in-the-black-sea-to-be-very-problematic-and-in-part-contrary-to-international-law/> (e.t.02.01.2022).

Kararlar

- United Nations General Assembly Resolution 68/262, A/RES/68/262, April 1, 2014, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262 (e.t.02.02.2022).
- European Parliament Resolution, Situation in the Sea of Azov, (2018/2870(RSP)), P8_TA(2018)0435, 25 October 2018, European Parliament, 2014-2019, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0435_EN.pdf?redirect (e.t.15.02.2022).
- United Nations General Assembly Resolution, A/RES/66/99, 27.02.2012, <https://undocs.org/en/%20A/RES/66/99> (e.t.12.12.2021).
- United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX) Definition of Aggression, A/RES/29/3314, Twenty-ninth Session, 14.12.1974, A/RES/29/3314 - Definition of Aggression - UN Documents: Gathering a body of global agreements (un-documents.net) (e.t.15.03.2022).

Raporlar

- Draft Articles on the Effects of Armed Conflicts on Treaties, with Commentaries, Report of the International Law Commission on the Work of Its Sixty-third Session, United Nations, 2011, ss.108-130, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_10_2011.pdf (e.t.31.01.2022).

Statement of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine on Russia's armed provocation in the Black Sea and the Sea of Azov, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, November 25, 2018, <https://mfa.gov.ua/en/press-center/news/68875-zajava-mzs-shhodo-zbrojnoji-provokacijirosiji-u-chornomu-ta-azovsykomu-mori> (e.t.15.03.2022).

Nick, Andreas, The Escalation of Tensions Around the Sea of Azov and the Kerch Strait and Threats to European Security, Committee on Political Affairs and Democracy, Parliamentary Assembly, Report Doc. 14811, 2019, <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25348&lang=en> (e.t.05.12.2021).

Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, "Foreign Ministry Statement," 26 November 2018, http://www.mid.ru/en/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/3420678 (e.t.20.12.2021).

Antlaşma

Schatz, Valentin J. and Koval, Dmytro, Agreement between the Russian Federation and Ukraine on Cooperation in the Use of the Sea of Azov and the Kerch Strait, Unofficial Translation, <https://www.jura.uni-hamburg.de/die-fakultaet/professuren/proelss/dateien-valentin/agreement-sea-of-azov> (e.t.10.03.2021).

Mahkeme Kararları

Dispute Concerning Coastal State Rights in the Black Sea, Sea of Azov, and Kerch Strait (Ukraine v. the Russian Federation), Case Number 2017-06, 16 September 2016, <https://pca-cpa.org/en/cases/149/> (e.t.22.09.2022).

International Tribunal for the Law of the Sea. United Nations Convention on the Law of the Sea, 16 April 2019, <https://www.itlos.org/cases/list-of-cases/case-no-26/> (e.t.12.01.2022).

International Tribunal for the Law of the Sea, 25 June 2019, <https://www.itlos.org/cases/list-of-cases/case-no-26/> (e.t.12.01.2022).

Haber Siteleri

Kerch Crisis: Ukraine Insists that Russia Violated Fundamental Principle of Maritime Law, Ukrainian Multimedia Platform for Broadcasting, Ukrinform, 2021, <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3331742-kerch-crisis-ukraine-insists-that-russia-violated-fundamental-principle-of-maritime-law.html> (e.t.02.03.2022).

Address of Ukraine's Ambassador to UN Security Council on Kerch Strait Incident, Kyiv Post, 2018, <https://www.kyivpost.com/ukraine-politics/address-of-ukraine-to-the-un-security-council-on-kerch-strait-incident.html> (e.t.02.03.2021).

Passage Through Kerch Strait Opens for Civilian Vessels After Ukraine Standoff, TASS, 2018, <http://tass.com/world/1032467> (e.t.02.02.2022).

Russia and Ukraine Involved in Black Sea Naval Standoff, Reuters, 2018, <https://in.reuters.com/article/ukraine-crisis-russia/russia-and-ukraine-involved-in-black-seanaval-standoff-idINL8N1Y00C2> (e.t.02.03.2022).

- Tensions Between Ukraine and Russia Boil Over in Sea of Azov as Chances for War Escalate, The Drive, 2018, <http://www.thedrive.com/the-war-zone/25101/tensions-betweenukraine-and-russia-boil-over-in-sea-of-azov-as-chances-for-war-escalate> (e.t.15.12.2021).
- Ukraine Says Counterintelligence Officer Wounded in Sunday's Russia Clash, Reuters, 2018, <https://in.reuters.com/article/ukraine-crisis-russia-sbu/ukraine-sayscounterintelligence-officer-wounded-in-sundays-russia-clash-idINKCN1NW0PZ> (e.t.10.12.2021).
- Koyuncu, Hüseyin, Rusya ile Ukrayna'yı Savaşın Eşiğine Getiren 'Kerç Boğazı Krizi' Nedir, Nasıl Başladı?, Euronews, 2018, <https://tr.euronews.com/2018/11/29/rusya-ile-ukrayna-arasinda-cikan-kerc-bogazi-krizi-hakkinda-bilmeniz-gerekenler> (e.t.13.12.2021).
- Larter, David, Experts Say Russia's Actions in the Kerch Strait Were Illegal, Defence News, 2018, <https://www.defensenews.com/naval/2018/11/30/even-if-you-believe-russias-story-its-actions-in-the-kerch-strait-were-illegal-experts-say/> (e.t.22.01.2022).
- Rusya ve Ukrayna arasında Kerç Boğazı gerilimi tırmanıyor, Deutsche Welle Türkçe, 2018, <https://www.dw.com/tr/rusya-ve-ukrayna-aras%C4%B1nda-ker%C3%A7-bo%C4%9Faz%C4%B1-gerilimi-t%C4%B1rman%C4%B1yor/a-46448991> (e.t.03.03.2021).
- Rusya, Kerç Boğazı'nı Altı Aylığına Kapatıyor, Lojiport, 2021, <https://www.lojiport.com/rusya-kerc-bogazini-alti-ayligina-kapatiyor-110306h.htm> (e.t.20.02.2022).
- Rusya-Ukrayna krizi: Neler yaşandı?, BBC Türkçe, 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46342877> (e.t.03.03.2022).
- Sea of Azov, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/summary/Sea-of-Azov> (e.t.23.09.2022).
- Ukraine-Russia Sea Clash: Who Controls the Territorial Waters Around Crimea?, BBC, 2018, <https://www.bbc.com/news/world-46345317> (e.t.02.03.2022).